

Ks. Adam Roźniakowski
Bydgoszcz

Anamnetyczno-katechetyczny wymiar obrzędów Mszy Wieczerzy Pańskiej według Mszału sprzed *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus* Piusa XII

Anamnetic and Catechetical Dimensions of the Rites
of the Lord's Supper Mass According to the Missal
from Before the *Ordo Hebdomadae Sanctae Instauratus* of Pius XII

W wielu komentarzach do obrzędów Triduum Paschalnego w parafiach słyszymy, że w te święte dni Kościół sięga głęboko do skarbcza liturgii, aby poprzez znaki, gesty i słowa ukazać wiernym całe bogactwo obrzędów i znaczenie Paschy Chrystusa. Liczni parafianie zastanawiają się, po co na liturgii Triduum tyle komentarzy, które przerywają jej płynność, a czasem nawet ją przyćmiewają. Odpowiedź jest prosta: zatraciliśmy zdolność rozpoznawania symboli, gestów i znaków, a nawet słowa czytane są nierzadko niezrozumiałe dla człowieka XXI w. To, co było czytelne i zrozumiałe dla naszych przodków, dziś staje się nie tyle tajemnicą (μυστήριον), ile zagadką, czasem niedającą się rozwiązać. Niestety nawet dla wielu kapłanów odnowione przez służę Bożego Piusa XII obrzędy Triduum Paschalnego, które zasadniczo przetrwały w Mszałe św. Pawła VI, w swojej warstwie znaków i słów są mało czytelne albo nie znają oni całej ich głębi i starożytnego pochodzenia.

Jeszcze większą zagadkę stanowią obrzędy *Triduum Sacrum* sprzed reformy (1951–1956), której dokonał *Pastor Angelicus*, jak nazywa się Piusa XII. Owocem tej reformy liturgicznej jest *Ordo Hebdomadae Sanctae instauratus*¹. Uważam, że rzeczywiście warto spojrzeć w całą głębię historii liturgii katolickiej i czerpiąc z bogactwa Mszału Piusa V, dotrzeć do sensu symboli i gestów pojawiających się w czasie Triduum. Te święte dni są centrum i źródłem całej liturgii Kościoła, dlatego poznanie ich bogactwa i znaczenia jest konieczne, by właściwie komunikować i wyjaśniać wiernym prawdy wiary. Liturgia

¹ Dalej OHS 1956.

jest przecież językiem Kościoła, nawet więcej – jest językiem Boga, który komunikuje się ze swoim Kościołem. Bowiem nieznamość tego języka może owocować nie tylko nadużyciami liturgicznymi, ale wypaczeniami wiary.

Celem niniejszego artykułu nie jest porównanie starożytnych obrzędów Mszału sprzed 1955 r. z odnowionymi rytuałami Piusa XII. Chcę przedstawić dawne obrzędy Wielkiego Czwartku jako niezwykle misterny ryt uobecniający mękę, śmierć i zmartwychwstanie Pana Jezusa, a jednocześnie jako wielką katechezę, która sięgając do początków historii zbawienia, obejmuje całą zbawczą ekonomię. Jak każda liturgia, także te obrzędy mają charakter anamnetyczno-epikletyczny, a ponieważ są sposobem komunikacji, zarówno w wymiarze anabatyicznym, jak i katabatyicznym, stanowią również doskonałą katechezę, zwłaszcza dla katechumenów, którzy są głównymi odbiorcami tej liturgii. W opracowaniu skupię się wyłącznie na treściach zawartych w Mszale, pominię *Breviarium Romanum*. W cytatach z *Missale Romanum* zachowane zostanie nazewnictwo i podział ksiąg na rozdziały (zwłaszcza Księgi Psalmów) według edycji Biblii obowiązującej w tamtym czasie.

Staurocentryczny charakter liturgii Wielkiego Czwartku

Motywe przewodnim całej liturgii Mszy Wieczerzy Pańskiej² jest krzyż. Introit³ wprowadza w tajemnicę nowego rajskiego drzewa, które dla chrześcijan jest znakiem nowego życia i zmartwychwstania oraz powodem do chluby. Przez cały poprzedni tydzień używano prefacji o krzyżu świętym⁴. Przypominała ona o rajskim drzewie, na którym początek wzięła śmierć. Teraz symbol ten osiąga swój pierwszy

² Oficjalna nazwa Wielkiego Czwartku według kalendarza liturgicznego obowiązującego przed OHS 1955 brzmi: *Feria Quinta in Coena Domini*.

³ *Ga 6, 14 A myśmy się chlubić powinni Krzyżem Pana naszego Jezusa Chrystusa; w Nim jest zbawienie, życie i zmartwychwstanie nasze: przez Niego jesteśmy zbawieni i oswobodzeni. Ps 66:2 Niech Bóg się zmiłuje nad nami i nam błogosławi; niech nam ukaże pogodne oblicze i zmiłuje się nad nami. A myśmy się chlubić powinni Krzyżem Pana naszego Jezusa Chrystusa; w Nim jest zbawienie, życie i zmartwychwstanie nasze: przez Niego jesteśmy zbawieni i oswobodzeni. Missale Romanum ex decreto Sacrosancti Concilii Tridentini restitutum, S. Pii V pontificis maximi jussu editum, aliorum pontificum cura recognitum, a Pio X reformatum et Benedicti XV auctoritate vulgatum, Tournai 1950, s. 162.*

⁴ *Tyś postanowił dokonać zbawienia rodzaju ludzkiego na drzewie krzyża, aby skąd śmierć wzięła początek, stamtąd i życie zmartwychwstało, i aby ten, który na drzewie zwyciężył, na drzewie również został pokonany: przez Chrystusa, Pana naszego. Missale Romanum, s. 238–239. Jest ona śpiewana również podczas tej Mszy.*

szczyt⁵. Paradoksalnie, krzyż nadal pozostaje zasłonięty, niewidoczny dla oczu uobecnia się jednak w całej liturgii, stając się widzialnym dla duszy i intelektu. Rozpoczyna się ostatni etap zbawczego dzieła odkupienia, Chrystus antycypuje w Wieczerniku swoją krwawą ofiarę.

Początek obrzędów Triduum przenosi nas pod rajske drzewo. Kościół jeszcze raz głosi nam katechezę o grzechu pierworodnym, korzeniu wszelkich grzechów i nieszczęść ludzkości. Stając obok Adama i Ewy, napotykamy również Judasza. Kolekta⁶ zestawia zdrajcę z Dobrym Łotrem, aby jeszcze bardziej wyostrzyć naukę o grzechu i jego skutkach oraz ukazać nieskończoną mądrość, sprawiedliwość i miłosierdzie Boga.

Natychmiast po tym pełnym napięcia obrazie rozpoczyna się czytanie lekcji z Pierwszego Listu do Koryntian⁷. Święty Paweł przekazuje opis ustanowienia Najświętszego Sakramentu. Graduał⁸ zestawia ten niezwykle dar z ofiarą krzyżową. Mistyczna Wieczerza, w czasie której Pan sięgnął po owoce z Krzyża – Drzewa Życia i powierzył je apostołom, uobecnia się w Kościele. Pokarm, jakim był owoc z drzewa poznania dobra i zła, przyniósł grzech i śmierć. Pokarm, jaki daje Jezus, a jest nim Jego Ciało za nas wydane i Krew za nas wylana, przynosi oczyszczenie i życie wieczne. W Raju odbyła się pierwsza wieczerza, na której Adam i Ewa spożyli owoc grzechu i zatruli ludzkość śmiercią. Teraz Chrystus rozpoczyna Ostatnią Wieczerzę, na której antycypując wydarzenia na Kalwarii, sięga po owoc z Drzewa Życia, ustanawiając nową i wieczną ofiarę swego Ciała i Krwi. Nowy Adam zaczyna karmić swoje potomstwo owocem dającym życie wieczne. Graduał przypomina, że tak jak ceną grzechu stała się śmierć człowieka, tak i ceną życia w łasce stała się śmierć Zbawiciela. Przypomina o tym jeszcze jeden szczegół, obecny do dziś w liturgii tego dnia. Po uroczystym *Gloria* milkną wszystkie dzwonki i dzwony w kościele.

⁵ *Tekst tej antyfony wyznacza niejako myśl przewodnią całego Triduum, w które wchodzi: jest nią Krzyż Święty. Od wielkoczwartkowego introitu Nos autem gloriari rośnie napięcie wokół tej tajemnicy, która znajdzie swój szczytowy moment w chwili odsłonięcia krzyża w Wielki Piątek, a rozwiązanie – w tajemnicy Zmartwychwstania. Krzyż Chrystusa rzuca szczególne światło na wszystkie wydarzenia Wielkiego Czwartku, Wielkiego Piątku i Wielkiej Soboty.* P. Ulrich, *Pascha nova et vetera: Eucharystia nauką uniżenia*, [online], [dostępny: <https://adeste.org/pascha-nova-vetera-eucharystia-nauka-unizenia/>], [dostęp: 09.04.2022].

⁶ *Boże, od Ciebie Judasz otrzymał karę za swoją zbrodnię, a lotr nagrodę za wyznanie winy; daj nam doznać skutków miłosierdzia Twego, a jak w czasie swojej męki Pan nasz Jezus Chrystus obydwoj oddał różną zapłatę, tak niech zgładzi w nas zastarzały błąd i udzieli nam łaski zmartwychwstania.* *Missale Romanum*, s. 162.

⁷ 1 Kor 11, 20–32.

⁸ *Flp 2, 8–9 Chrystus stał się dla nas posłuszny aż do śmierci, a była to śmierć krzyżowa. Dlatego i Bóg wywyższył Go: i nadał Mu imię, przewyższające wszelkie imię.*

Liturgia zostaje brutalnie odarta z ostatniej formy swego splendoru. Wprowadzony kontrast między harmonijnym pięknem muzyki a absolutną ciszą i surowością śpiewów *a cappella* oraz dźwięku kołatek *jest sprzedającą analogią do Męki i Śmierci Jezusa*⁹. Czytanie lekcji o ustanowieniu Eucharystii dokonuje się już w tej ciszy, a więc nawet ona podkreśla staurocentryczny charakter tej celebracji. Wszelka zewnętrzna chwała zostaje odjęta, aby można było dostrzec, jak Ojciec otacza Syna chwałą, która najjaśniej zabłyśnie w absolutnej kenozie Ukrzyżowanego, o czym przypomina werset graduau.

Kenotyczny wymiar Eucharystii

W tym momencie rozpoczyna się kolejna wielka katecheza tej liturgii. Pierwsza przypominała o grzechu pierworodnym, jego skutkach oraz o zbawczej woli i mocy Boga. Wraz z rozpoczęciem Ewangelii¹⁰ Kościół głosi nam orędzie chwały Bożej objawionej w uniozonym Słudze Jahwe. Wydawać by się mogło, że należałoby przeczytać któryś z opisów ostatniej wieczerzy z Ewangelii synoptycznych. Nic bardziej mylnego. Od wieków Kościół przypisuje do tego dnia Ewangelię o umyciu nóg apostołom. Po pierwsze dlatego, że już przeczytano opis Ostatniej Wieczerzy w Pierwszym Liście do Koryntian. Po drugie, Janowa Ewangelia ukazuje całą głębię eucharystycznej kenozy Boga. Mowa Jezusa o otoczeniu chwałą¹¹ następuje zaraz po scenie obmycia nóg oraz ujawnieniu zdrajcy i kończy się ostatecznym sformułowaniem przykazania miłości¹². Cały 13 rozdział tej Ewangelii stanowi zwartą całość i właśnie dlatego czytany fragment (J 13, 1–15) należy rozumieć w świetle całości. Chwała Boga objawia się w słowach i gestach Jezusa, a Jego uniżenie w kontekście całej Mszy i tajemnicy tego dnia zapowiada uniżenie eucharystyczne. Boża miłość sięga szczytu, ukazując w chwale Ojca i Syna. Chwała Ojca jaśnieje w Synu, który wykonując czynność niewolnika wobec swoich uczniów, objawia im głębię Bożej miłości. Ojciec natomiast

⁹ P. Ulrich, *Pascha nova et vetera: Eucharystia nauką uniżenia*, [online], [dostępny: <https://adeste.org/pascha-nova-vetera-eucharystia-nauka-unizenia/>], [dostęp: 09.04.2022].

¹⁰ J 13, 1–15.

¹¹ J 13, 31–35.

¹² *Przykazanie nowe daję wam, abyście się wzajemnie miłowali tak, jak Ja was umilowałem; żebyście i wy tak się miłowali wzajemnie. Po tym wszyscy poznają, żeście uczniami moimi, jeśli będziecie się wzajemnie miłowali* (J 13, 34–35). Cytaty biblijne za: *Pismo Święte Starego i Nowego testamentu*, wyd. V, Poznań 2003.

otacza chwałą Syna, bo Ten spełnia dzieło zbawienia świata. Jednak katecheza tej części Mszy sięga jeszcze głębiej. Ma nie tylko wymiar trynitarny, ale przede wszystkim sakramentalny. Widzimy zamkniętą w tym opisie Ewangelii tajemnicę aż trzech sakramentów: chrztu, Eucharystii i sakramentu pokuty i pojednania.

Ponieważ Kościół w te szczególne dni kieruje swój wzrok na katechumenów, nie dziwi nas, że właśnie do nich skierowana jest głęboka nauka płynąca z czytanej Ewangelii. Mają, podobnie jak apostołowie, stanąć w tej niezwyklej chwili twarzą w twarz ze swoim Stwórcą. Dostąpią głębokiej przemiany wewnętrznej. Rozpoczną nowe życie w Chrystusie, który dokonuje obmycia ich egzystencji w wodach chrztu, karmi ich sobą, a potem nieustannie na nowo oczyszcza łaską w sakramencie pojednania. Czterdziestodniowy, ostatni etap przygotowania do sakramentów wtajemniczenia chrześcijańskiego osiąga powoli punkt szczytowy. Przez modlitwy i rytuały poprzednich dni katechumeni zostali otwarci przez Boga na dar wiary i łaski – *capax Dei*. Teraz widzą nie tylko ten dar – *sacramentum*, w gestach i słowach Pana, ale dostrzegają płynące z niego zobowiązanie – *exemplum*¹³.

Całość tej pięknej katechezy ma sens eucharystyczny. Katechumeni i wszyscy wierzący, patrząc na uniżenie Syna Bożego w Wieczerniku mają dostrzec, że jest to kenoza eucharystyczna. Tajemnica pokornej Bożej miłości uobecniać się będzie na ołtarzach kościołów całego świata. Chrystus Sługa, niewolnik miłości, uwięzi się w tabernakulach, aby nieustannie była otwarta perspektywa głębokiego z Nim zjednoczenia¹⁴. Chwała Ojca i Syna niejako udziela się człowiekowi w darze Komunii Świętej.

¹³ Ojcowie określili te dwa aspekty umycia nóg słowami *sacramentum* i *exemplum*. *Sacramentum* oznacza w tym kontekście nie jeden z siedmiu sakramentów, lecz całą tajemnicę Chrystusa, od wcielenia aż po krzyż i zmartwychwstanie: ta całość staje się dla ludzi mocą odradzającą i uświęcającą, mocą przemieniającą, staje się naszą *metabasis*, naszą przemianą w nową formę istnienia – w otwarciu na Boga i w komunii z Nim. Lecz ten nowy byt, który On bez naszej zasługi po prostu nam daje, musi następnie przemienić się w nas w dynamikę nowego życia. Połączenie daru i przykładu, które spotykamy w ewangelicznym opowiadaniu o umywaniu nóg, jest charakterystyczne dla natury chrześcijaństwa w ogóle. *Missale Romanum*, s. 181.

¹⁴ Kościół na Mszę Wieczerzy Pańskiej wyznaczył Ewangelię według św. Jana, opisującą obmycie nóg dwunastu apostołom przez Jezusa (J 13, 1–15). Jest to osobliwy obraz eucharystycznej miłości Boga do człowieka, która wyraża się w uniżeniu. Fragment Janowej Ewangelii w istocie może być postrzegany jako swoista relacja ustanowienia Eucharystii. W Komunii Świętej Chrystus, mówiąc „bierzcie i jedzcie”, uniża się przed człowiekiem, chcąc go wywyższyć. Jest to uniżenie doskonałe, które raz dokonało się na krzyżu, gdy Bóg oddał się w ręce grzeszników, a teraz ponawia się na ołtarzach całego świata. P. Ulrich, *Pascha nova et vetera: Eucharystia nauką uniżenia*, [online], [dostępny: <https://adeste.org/pascha-nova-vetera-eucharystia-nauka-unizenia/>], [dostęp: 09.04.2022].

Uobecnienie zbawczych tajemnic w liturgii i wymiarze egzystencjalnym

To, co pod zasłoną *verba et gesta Dei* objawionymi w Ewangelii zostało ukazane wiernym i katechumenom za pomocą języka liturgii, wraca z całą siłą wraz z *Credo*¹⁵ i antyfoną *Offertorium*¹⁶. Przyjęty dar łaski zobowiązuje, wyznanie wiary nie jest tylko kolejnym elementem rytu tego dnia, ale odpowiedzią człowieka, który wybiera Boga. Odpowiedzią osoby, która otworzyła się na Trójcę i pozwoliła sobie umyć nogi, obierając drogę życia z Chrystusem Odkupicielem. Po wyznaniu wiary kapłan odmawia słowa antyfony na ofiarowanie, która łączy w swej treści zarówno boską *δόξα*, jak i *exemplum*. Męszański psalm 118 (117) to pieśń Chrystusa – Arcykapłana, który został wywyższony przez Ojca – otoczony chwałą. Chociaż kluczem interpretacyjnym całej liturgii Mszy Wieczery Pańskiej jest krzyż, to w słowach antyfony rozbrzmiewa już perspektywa zmartwychwstania. To swoista *differentia specifica* liturgii katolickiej, która lubi kontrastować swoje treści, aby coś zaakcentować lub pokazać, jak w tym przypadku, pełną perspektywę historiozbawczą.

Jednym z elementów drogi chrześcijanina jest sprawowanie kultu w komunii z całym Kościołem¹⁷. Ci, którzy są już obmyci przez Chrystusa i uświęceni łaską, stają przed Nim, aby wspólnie uczestniczyć w świętym zgromadzeniu i czynić pamiątkę Pana¹⁸. Uobecnia się to, o czym pouczał w lekcji Apostoł Narodów. Jednak wielkoczwartkowe zgromadzenie liturgiczne szczególnie uświadamia sobie, że to, co wspomina (*ἀνάμνησις*, *memoria*) mocą Ducha Świętego (*ἐπίκλησις*), staje się uobecnione. Przypominają o tym aż trzy momenty liturgii

¹⁵ Reforma liturgiczna Piusa XII usunęła *Credo* z Wielkiego Czwartku, nie odmawia się go w ten dzień również według Mszału Pawła VI.

¹⁶ *Ps 117, 16–17 Prawica Pańska moc okazała, prawica Pańska mnie dźwignęła; nie umrę, lecz będę żył i głosił dzieła Pana. Missale Romanum*, s. 163.

¹⁷ *Zasadniczy obowiązek człowieka polega niewątpliwie na tym, aby każdy zwracał siebie i swe życie ku Bogu. „On to bowiem jest, z którym przede wszystkim winniśmy się łączyć jako z nieustannym początkiem, ku Niemu winien kierować się wytrwale nasz wybór, jako ku ostatecznemu celowi. Jego tracimy przez grzeszne zaniedbanie. Jego winniśmy odzyskiwać przez wiarę i ufność”. Wtedy zaś człowiek kieruje się właściwą drogą ku Bogu, gdy uznaje Jego Najwyższy Majestat i najwyższą jego nauczycielską władzę, gdy uległym umysłem przyjmuje objawione przezeń prawdy i poddaje się z religijnym posłuszeństwem Jego przykazaniom; krótko mówiąc, gdy składa Bogu Jedynemu i Prawdziwemu należyty kult i posłuszeństwo przez cnotę religii. Chociaż ten obowiązek wiąże w pierwszym rzędzie każdego z osobna, obowiązuje on jednak również całą wspólnotę ludzką złączoną w jedno wzajemnymi węzłami społecznymi, skoro i ona zależy od najwyższej władzy Bożej. Należy zaś zauważyć, że ludzie w osobliwy sposób są do tego zobowiązani, gdyż Bóg wyniósł ich do porządku przewyższającego naturę. Pius XII, Encyklika „Mediator Dei”, Warszawa 2010, s. 10.*

¹⁸ *Hæc quotiescúmque feceritis, in mei memóriam faciétis. Missale Romanum*, s. 309.

eucharystycznej Wielkiego Czwartku. *Secreta*¹⁹, mówiąca o ustanowieniu ofiary, wyraźnie podkreśla, że zertwa ta ustanowiona i nakazana została dziś (*hoc fieri hodierna*). Jeszcze raz, związłymi tym razem słowami, Kościół poucza swoich wiernych o tym wszystkim, co już zostało omówione wyżej: uniżenie eucharystyczne Syna Bożego wciąż trwa w liturgii. Prefacja przypomina, że teraz na ołtarzu sprawowana jest bezkrwawa ofiara krzyżowa Jezusa Chrystusa, ustanowiona jako sakrament w Wieczerniku. Ta wyjątkowa anamneza podkreślana jest aż trzy razy w modlitwach Kanonu przed konsekracją. *Communicantes*²⁰, zanim wspomni obecność Maryi i świętych, akcentuje, że misterium zachowane w pamięci Kościoła dokonywało się dziś (*Communicantes et diem sacratissimum celebrantes, quo Dominus noster Jesus Christus pro nobis est traditus: sed et memoriam venerantes*). Następnie w modlitwie *Hanc igitur*²¹, w czasie której kapłan wyciąga dłonie nad hostią i kielichem w geście epikletycznym, pojawia się przywołanie uobecniające Wieczernik (*quam tibi offerimus ob diem, in qua Dominus noster Jesus Christus tradidit discipulis suis Corporis et Sanguinis sui mysteria celebranda*). I wreszcie, tuż przed konsekracją świętych darów, przed słowami ustanowienia, widzimy najsilniejszy akcent anamnetyczno-epikletyczny²². Do modlitwy *Qui pridie*²³ dodane jest jedno krótkie, związane słowo: *hodie*. Dzisiaj uobecnia się sakramentalnie pamięć Kościoła, *Traditio* przekazana przez apostołów, w tej godzinie wszyscy obecni pouczeni o tej tajemnicy stają się mistycznie jej uczestnikami.

¹⁹ Prosimy Cię, Panie, Ojczy święty, wszechmogący, wieczny Boże, niech ofiarę naszą uczyni Ci przyjemną Ten, który w dniu dzisiejszym ustanowił i nakazał swoim uczniom sprawować na swoją pamiątkę: Jezus Chrystus, Syn Twój, nasz Pan. Tamże, s. 163.

²⁰ Zjednoczeni w świętych obcowaniu obchodzimy uroczyste prześwięty dzień, w którym Pan nasz Jezus Chrystus został za nas wydany, i ze czcią wspominamy. Tamże.

²¹ Składamy Ci ją na pamiątkę dnia, w którym Pan nasz Jezus Chrystus powierzył swoim uczniom sprawowanie misteriów Ciała i Krwi swojej. Tamże, s. 164.

²² Należy pamiętać, że do czasu reformy liturgicznej dokonanej przez Pawła VI epikleza jest rozciągnięta na dwie modlitwy: *Hanc igitur* oraz *Quam oblationem*. Przy czym słowa o Duchu Świętym pojawiają się wyłącznie w polskim tłumaczeniu Mszału Pawła VI. Niektórzy komentatorzy uważają, że epikleza kończy się dopiero po konsekracji w modlitwie *Supplices*. Tak uważa J. Sroka w: *Nowe modlitwy eucharystyczne*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 2–3 (1969) 22, s. 129 [online], [dostępny: <https://rbl.ptt.net.pl/index.php/RBL/issue/view/221/189>], [dostęp: 11.04.2022]. Inne zdanie ma E. Mazza: *Sul canone della messa citato nel De sacramentis di Ambrogio*, „Studia Ambrosiana” Vol. 6 (2012), s. 47–68. Z prof. E. Mazzą polemizuje M. Zachara: *O aniele i o epiklezie w kanonie Rzymskim*, [online], [dostępny: <https://www.liturgia.pl/O-Aniele-oraz-o-epiklezie-w-Kanonie-Rzymskim/>], [dostęp: 11.04.2022].

²³ *On to w przeddzień męki, to jest dzisiaj*. *Missale Romanum*, s. 164.

Antyfona na Komunię²⁴ oraz *Postcommunio*²⁵ dokonują syntezy całej treści liturgii. Krzyżowa ofiara Chrystusa uobecnia się w Ofierze eucharystycznej. Wielkość boskiego uniżenia widzimy w geście obmycia nóg. Tak jak Pan ogołocił się w tej scenie, tak też unija się w Komunii, kiedy pod postaciami chleba i wina karmi wiernych. Eucharystyczna kenoza Boga jest darem łaski (*sacramentum*) i jednocześnie wezwaniem (*mandatum* i *exemplum*), które wymaga egzystencjalnej odpowiedzi człowieka. Antyfona na Komunię akcentuje ludzkie działanie. Prowokuje do dania jasnej odpowiedzi na otrzymany dar Eucharystii. Przyjąwszy Ciało Pańskie, dar uniżonej Miłości, wierny musi odpowiedzieć na Jezusowe pytanie: „Czy wiesz, co ci uczyniłem? A skoro już wiesz, to *idź i ty czyn podobnie*”²⁶. Przyjąwszy pokorną miłość Boga zamkniętą w Najświętszym Sakramencie, chrześcijanin ma nieść miłość swoim bliźnim²⁷. Dynamika miłości, w której uczestniczą zgromadzeni w Wielki Czwartek na liturgii, jest jednocześnie drogą uświęcenia i zbawienia dla nich (*Postcommunio*).

Katechetyczny wymiar liturgii Wielkiego Czwartku

Obrzędy Mszy *Coena Domini* są piękną katechezą. Przypominają najważniejsze i fundamentalne prawdy katolickiej wiary. Przemawiając do człowieka na wielu płaszczyznach poznawczych²⁸, liturgia

²⁴ *J 13, 12.13.15 Pan Jezus, gdy skończył wieczerzę z uczniami swoimi, umył nogi ich i rzekł: „Czy wiecie, com wam uczynił, ja Pan i Mistrz? Przykład dałem wam, abyście i wy tak czynili”. Missale Romanum, s. 164.*

²⁵ *Posileni życiodajnym pokarmem prosimy Cię, Panie Boże nasz, aby najświętsza tajemnica, którą sprawujemy w doczesności, dała nam udział w nieśmiertelnym Twym życiu. Tamże.*

²⁶ Łk 10, 37.

²⁷ *Choć dar Eucharystii otrzymało podczas Ostatniej Wieczerzy grono apostołów, był on jednak przeznaczony dla wszystkich, dla całego świata. I dlatego trzeba go głosić i ukazywać otwarcie, aby każdy mógł spotkać „Jezusa, który przechodzi”, jak kiedyś na drogach Galilei, Samarii i Judei; aby każdy, przyjmując Go, mógł zostać uzdrowiony i odnowiony mocą Jego miłości. To właśnie, drodzy przyjaciele, jest trwałym i żywym dziedzictwem, które Jezus pozostawił nam w sakramencie swego Ciała i swojej Krwi. To dziedzictwo powinniśmy stale na nowo rozważać i przeżywać, aby „jego niewyczerpana moc – jak powiedział czcigodny papież Paweł VI – wywierała wpływ na wszystkie dni naszego doczesnego życia”. Benedykt XVI, Homilia w Uroczystość Ciała i Krwi Pańskiej, *Pan Jezus idzie ulicami Rzymu*, 07.06.2007, [online], [dostępny: https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/benedykt_xvi/homilie/bcialo_07062007.html], [dostęp: 21.04.2022].*

²⁸ *Warto tu przypomnieć orzeczenie Soboru Trydenckiego: Ponieważ taka jest natura ludzka, że bez zewnętrznych pomocy niełatwo wznosi się do rozważania rzeczy Bożych, przeto święta Matka Kościół ustanowił pewne przepisy w odprawianiu (...). Zastosował też różne obrzędy, jak święte błogosławieństwa, światła, okadzania, używanie szat i inne liczne tego rodzaj u rzeczy, oparte na zarządzeniach i tradycjach apostołskich. Dzięki temu ma być podkreślony majestat tak wielkiej ofiary, a dusze wiernych przez te widzialne znaki religii i pobożności pobudzone do kontemplacji wzniosłych rzeczywistości zawartych w tej ofierze.*

tego dnia nie tylko przekazuje wiedzę, ale wprowadza w zrozumienie tajemnicy (μυστήριον) oraz stawia człowieka wobec ważnych wyborów. Poprzez całą gamę środków komunikacji (słowo, gest, kolor, dźwięk, cisza, symbol, znak, ruch itp.) Bóg przemawia w liturgii do głębi człowieka, aby wywołać w nim swoisty egzystencjalny rezonans. Bóg mówi z wyżyn nieba (κατηχέω) językiem kultu katolickiego, aby pouczyć swój lud, wyjaśnić Pisma, wprowadzić w głębię ekonomii zbawienia i przenikając ludzkie życie sakramentalnie, umocnić wierzących do dawania świadectwa, czyli życia tym, co się usłyszało i zobaczyło²⁹.

W pierwszym rzędzie liturgia Mszy Wieczerzy Pańskiej sprzed reformy Piusa XII jest katechezą kerygmatyczną. Głosi ona Jezusa Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego. Zarówno wszystkie propria, jak i części stałe Mszy, a także zawarte w obrzędach formy wyrazu, głoszą chwałę boskiej kenozy, która przez krzyż prowadzi do zmartwychwstania. Szczególną siłę oddziaływania mają tutaj introit, graduał i antyfona na ofiarowanie.

Dalej da się zauważyć katechezę antropologiczną. Obrzędy, przypominając prawdy o grzechu, ekspiacyjnej ofierze Zbawiciela i obecności Pana w Eucharystii, stawiają uczestnika wobec fundamentalnych pytań i niejako nakazują rewizję swojego życia w świetle treści liturgii. Zarówno katechumeni, jak i już ochrzczeni mają dokonać reinterpretacji swojej egzystencji. Punktem odniesienia dla nich są oczywiście usłyszane teksty biblijne zarówno lekcji i Ewangelii, jak i propriów. Katecheza antropologiczna nie daje tu szerokiego wykładu prawd objawionych, ale poprzez genialnie dobrane fragmenty Pisma Świętego dotyka newralgicznych punktów ludzkiego życia. Już w pierwszy dzień *Triduum Sacrum* uczestnik konfrontuje się z nurtującymi go egzystencjalnymi pytaniami o sens i cel swojego istnienia oraz o środki, jakich ma używać, aby ów cel osiągnąć.

Breviarium fidei, VII 324, Poznań 1997, s. 414. Kan. 7. Jeśli ktoś twierdzi, że obrzędy, szaty i zewnętrzne znaki, jakich używa Kościół katolicki przy odprawianiu Mszy św., są raczej podnieť do bezbożności niż objawem pobożności - n.b.w. *Breviarium fidei*, VII 335, s. 416–417.

²⁹ *Bo my nie możemy nie mówić tego, cośmy widzieli i słyszeli* (Dz 4, 20). *To wam oznajmiamy, co było od początku, cośmy usłyszeli o Słowie życia, co ujrzeliśmy własnymi oczami, na co patrzyliśmy i czego dotykały nasze ręce – bo życie objawiło się. Myśmy je widzieli, o nim świadczymy i głosimy wam życie wieczne, które było w Ojcu, a nam zostało objawione – oznajmiamy wam, cośmy ujrzeli i usłyszeli, abyście i wy mieli współczestnictwo z nami. A mieć z nami współczestnictwo znaczy: mieć je z Ojcem i Jego Synem Jezusem Chrystusem. Piszemy to w tym celu, aby nasza radość była pełna* (1 J 1, 1–4).

Liturgia Wielkiego Czwartku nosi na sobie również znamiona katechezy liturgicznej, mistagogicznej, sakramentalnej oraz biblijnej. Warto zwrócić uwagę, że obrzędy tego dnia spełniają również trzy podstawowe funkcje katechezy: nauczanie, wychowanie, wtajemniczenie. Warstwa biblijna liturgii wypełnia wyczerpująco funkcję nauczania. Epistoła i Ewangelia prowadzą uczestników w głębię tajemnicy Eucharystii. Ponadto wierni wprowadzeni zostają w misterium Kościoła. Bogactwo gestów i symboli przybliża i wyjaśnia, czym jest Mistyczne Ciało Chrystusa i jaki jest Jego związek z obecnością Pana Jezusa pod postaciami chleba i wina. *Credo*, antyfony na komunię oraz obrzęd *Mandatum*³⁰ wyczerpują funkcję wychowawczą. Wyznanie wiary jest odpowiedzią człowieka na usłyszane słowo Boże, decyzją pójścia za Chrystusem w Kościele. Rzuca się tu w oczy eklezjalny wymiar formacji wiernych. W Wieczerniku Chrystus sieje ziarna Kościoła, które wydadzą owoc w dniu Pięćdziesiątnicy. Usłyszawszy prawdę o grzechu i zbawczej woli Boga, człowiek konfrontuje z nimi swoje życie i ma odkryć, że droga wolności, świętości i prawdy prowadzi we wspólnocie Kościoła. Najsilniejszym akcentem formacyjnym tej liturgii jest oczywiście obrzęd umycia nóg. Na jego początku powtarzano Ewangelię z Mszy, a następnie celebrians obmywał nogi 12 mężczyznom³¹. Swoiste odgrywanie biblijnej sceny ma za zadanie jeszcze raz podkreślić wagę gestu Jezusa i silnie odcisnąć go w umyśle uczestników liturgii. To szczyt katechezy tego dnia, który skupia w sobie wszystkie jej cele i funkcje.

Zakończenie

Wielkoczwartkowa liturgia według Mszału sprzed OHS 1956 uderza bogactwem swoich treści. Po analizie należy zauważyć, że zupełnie upada krytyka, która zarzuca *Vetus Ordo* skostnienie i oderwanie od rzeczywistości ludzkiego życia. Zwarta i logiczna kompozycja prowadzi uczestników liturgii coraz głębiej w tajemnicę *Triduum Sacrum*. Duża ilość treści wcale nie przytłacza. Mimo oczywistego rysu teo- i chrystocentrycznego człowiek nie pozostaje na dalekim planie liturgii lub całkowicie poza nią. Wręcz przeciwnie, w ten wyjątkowy

³⁰ W liturgii sprzed OHS 1956 obrzęd ten jest umieszczony po przeniesieniu Najświętszego Sakramentu do kaplicy adoracji i obnażeniu ołtarzy.

³¹ Rubryki Mszału mówią o duchownych, jednak komentarze dodają też ubogich lub świeckich (z powodu braku odpowiedniej liczby duchownych).

dzień roku kościelnego święta służba szczególnie kieruje swoją uwagę na człowieka. Słowami, gestami i znakami prowokuje do głębokiego zaangażowania w sprawy wiary i nie pozwala przejść obojętnie wobec osoby Jezusa Chrystusa. Człowiek zostaje wciągnięty w tajemnicę liturgicznego *participatio*. Niepowtarzalny anamnetyczny wymiar tej wieczornej Mszy silnie akcentuje najgłębsze i prawidłowe rozumienie *participatio actuosa*³². Ponadto wielką wartość ma katechetyczny wymiar Mszy *Coena Domini*. Katechumenom i wiernym głoszony jest kerygmat, a treści liturgiczne wcale nie pozostają bierne czy oderwane od ich egzystencjalnej sytuacji. Ukazując *verba et gesta Dei* w perspektywie całej zbawczej ekonomii, człowiek może dokonać rozpoznania prawidłowego sensu i celu swego istnienia. *Mandatum* wzywa go do życiowej decyzji, która wypływa z przyjętej wiary i dokonanej reinterpretacji egzystencji.

Liturgia Wielkiego Czwartku sprzed reformy Piusa XII nie jest zatem tylko odtworzeniem minionych wydarzeń, ale ich uobecnieniem w mocy Ducha Świętego. To nie odgórny wykład prawd wiary i moralności, ale misterna i głęboka katecheza. Obrzędy te nie stawiają człowieka w pozycji widza, który ogląda i jedynie przypomina sobie to, czego się dawniej nauczył lub co usłyszał. Katechumeni i wierni są wciągnięci przez liturgię; postawieni pod drzewem rajskim odkrywają swoją winę, aby następnie przeniesieni pod drzewo krzyża mogli zaczerpnąć ze źródeł zbawienia. Można zatem powiedzieć, że katechetyczny wymiar tej liturgii jest integralny. Przekazuje prawdy wiary, ale nie pomija egzystencjalnej sytuacji człowieka. Powstaje niezwykła więź każdego uczestnika z Chrystusem w Wieczerniku. Anamnetyczna i katechetyczna siła tej liturgii w całej pełni odsłania się w obrzędzie *Mandatum*, który w swej głębi naucza, formuje i wyjaśnia sens całej Mszy Wieczery Pańskiej.

³² Por. A. Durak, *Participatio actuosa jako cel reformy liturgicznej*, [online], [dostępny: <http://vademecumliturgiczne.pl/2018/11/10/participatio-actuosa-jako-cel-reformy-liturgicznej/>], [dostęp: 22.04.2022].

Summary

The Mass of the Lord's Supper from before Pius XII's reform is a remarkably rich and subtle treasury of the Church's liturgy. This unique rite of the church year contains an extremely carefully selected content, which brings together, in a particularly clear focus, the entire message of the Triduum Sacrum. The texts of the Missal guide us from the events in the Paradise garden to the resurrection. Words, gestures and symbols not only build the atmosphere of this and the following days, but also become a language of catechesis. This liturgy places the participants, in a special way, as living witnesses to what happened in the Cenacle. The potential of the rites to make present the Lord's Supper is exceptionally strong and irrefutable. An additional value of this liturgy is its catechetical character. The content and forms of liturgical expression bear the hallmarks of various types of catechesis, the most visible of which are the kerygmatic and the anthropological ones. The liturgy of Holy Thursday also exhausts the basic aims of catechesis, teaches, initiates and forms the faithful.